

Maanaj saemiengiele maanajgiertesne j̄ih skuvleastoeöörnegisnie (SAÖÖ)

Siri Nystø Ráhka

Raeriestæjja Siri Nystø Ráhka artihkelem tjaaleme barkoevoelpigujmie aktesne Elin Fjellheim, Sara Ellen J. Eira Heahtá j̄ih Randi Juuso, Saemien lohkemejarngeste.

2021

Aalkove¹

Daate artihkele bievnesh áehpiedahta saemiengieli bijre, guektien- j̄ih gelliengieles maanaj gielevtanimmie tjalmahtahta, j̄ih guktie maanajgiert̄h j̄ih skuvleastoeöörnegh (SAÖÖ²) maehtieh saemiengieline barkedh. Daesnie moenesuvvieh dovne saemien maanajgiert̄h, maanajgiert̄h mej saemien goevtesh, jeatjah maanajgiert̄h gusnie saemienmaanah j̄ih skuvleastoeöörnegh.

Nöörjesne saemieh aalkoeáálmeginie defineeresovveme Maadthlaaken §108:n j̄ih ILO-konvensjovnen nr. 169:n mietie. Nöörjesne saemienmaanah aalkoeáálmeginie j̄ih minoriteetine vaarjelovveme EN:n maanajkonvensjovnen baakt (Barne- og familiedepartementet 2003) mij sáárne dej lea reakta j̄ijtsh gielem nuhtjedh j̄ih j̄ijtsh kultuvren mietie j̄ieledh. Maanajgiertesne saemienmaanaj aaj reakta saemien sisvegasse maanajgiertelaaken baakt (2005) §2 mij buerkeste guktie maanajgierte galka maanaj aalterem krööhkestidh, funksjovnedaltesem, tjoelem, sosijaale, etniske j̄ih kulturelle maadtoem, dan baakt aaj saemienmaanaj gielem j̄ih kultuvren.

¹ Artihkelen minngiegietjesne áarjelsaemien-daaroen baakoelæstoem gaavn̄h.

² Daaroen: SFO

Saemienmaanah mah maanajgiertesne vaedtsieh, maehtieh saemien maanajgiertesne, maanajgiertesne saemien goevtesisnie jallh jeatjah maanajgiertesne, jih gellie maanah dovne skuvleastoeöörnegisnie Leah gosse skuvlesne aelkiestieh. Dovne gielereeremedajven sisnjelen jih gielereeremedajven ålkolen maanajgiertih jih SAÖÖ:h gelkieh maanaj saemiengiëlem dåarjodh. Gaajhkh maanajgiertih gelkieh govlesadtemem jih giëlem evtiemdidh. Maanaj giëline gelkieh tjimkesligke barkedh, govlesadtemem dåarjodh, giëlem aarvojne utnedh jih skreejrehtidh dam giëlenihtjemem. Maanah aaj gelkieh åadtjodh meatan årrodh öörneginie mah giëleåvtanimmiem nestieh. (Utdanningsdirektoratet 2017: 23).

Saemien maanajgiertih jih jeatjah maanajgiertih saemien goevtesinie – dej lea saemiengiële åejviëgiëline, jih daah maanajgiertih gelkieh dovne nænnoestidh jih dåarjodh saemien kultuvreåesiej åvtanimmiem jih vååjnesasse buektedh saemiengiëlem, kultuvrem, jielemevuekieh jih aarvoeh. Maanajgierten mieriesoejkesje buerkeste guktie saemien maanajgiertih gelkieh maanaj saemiengiëlemaahtoeh evtiemdidh, saemien identiteetem jih aarvoeh nænnoestidh jih saemien kultuvrem jih aerpievuekieh gorredidh (Utdanningsdirektoratet 2017: 24). Jeatjah saemiengiërtih gusnie saemienmaanah, maanah gelkieh eadtjaldovvedh jijtsh giëlem, sijjen maahtoem jih kultuvrem gorredidh evtiemdidh, jih nimhtie saht gusnie dah laantesne åroeh (Utdanningsdirektoratet 2017: 25). Desnie aaj veele åvtese båata maanajgierten sisvege galka maanaj maadtose sjihtelovvedh, jih vuertiemisnie saemien kultuvre åesie dehtie maanajgierten sisvegistie.

Gosse maanah SAÖÖ:sne aelkiestieh, dellie SAÖÖ galka ööhpehtimmielaaken mietie §13-7 sjihteladtedh maanaj stååkedæmman jih kultuvre- jih astoefaaleldahkide mah maanaj aalterasse jih iedtjide sjihtehtovveme (Opplæringslova 1998). SAÖÖ galka sjihtesjadtedh guktie saemien maanah biesieh jijtsh saemiengiëlem jih kultuvrem evtiemdidh jih nænnoestidh, jih galka dåarjeginie guktie maanah saemienkultuvrine åadtjoeh åahpenidh. SAÖÖ galka maanaj åvtanimmesne viehkine nænnoes identiteetem jih buerie jijtjeguvviem evtiemdidh (Utdanningsdirektoratet 2021).

Saemiengiëli bijre

Saepmie saemiej årromedajve Nöörjesne, Sveerjesne, Soemesne jih Russlaantesne. Vuartesjh kaarhtem saemien saerniestæjjaj gaskeviermiesæjrosne: <https://samiskeveivisere.no/kart/>. 10 saemiengiëlh gååvnesieh: åarjelsaemien, ubmejensaemien, pitesaemien, julevsaaemien, noerhtesaemien, enaresaemien, luvliesaemien, akkalsasaemien, kildinsaemien jih tersaemien.

Noerhtesaemien Saepmien stööremes giëledajve jih giële maam jeenjemes soptsestieh. Noerhtesaemien giëledajve jáhta Ofotevoeneste Nöörjen raedtteste dahka Várjjegasse jih

dovne Sveerjen j̄ih Soemen noerhte bi dajvi raajan. Nöörjesne j̄ih Sveerjesne soptsestie h dovne áarjelsaemien, ubmejesaemien, pitesaemien j̄ih julevsaemien. Dejestie julevsaemien j̄ih áarjelsaemien stööremes gieledáehkieh. Áarjelsaemien gieledajve Femundeste jáhta Engerdaeleste dovne Vaapste-dajven raajan noerhtese, j̄ih dihte mahte seamma vyjrehke goh noerhtesaemien dajve. Julevsaemien gieledajve jáhta Sálltoduottaren áarjelistie Bálágen raajan noerhtese. Áarjelsaemien- j̄ih julevsaemiendajve dovne luvlelen aaj, raasten don bealan Sveerjen raadtan.

Enaresaemiengielem noerhte-Soemesne soptsestie h dojka Enarejaevrien bijre. Enaresaemien soptsestájjah sagki læssanamme stoere gielejealajehteme barkoen tjirrh. Luvliesaemien soptsestie h Nöörjen luvlieraedtesne, Enare-dajvesne Soemesne j̄ih annetje aaj Russlaantesne. Kola-njaarkesne Russlaantesne kildinsaemien aaj soptsestie h, dovne badth aaj tersaemien j̄ih akkalasaemien. Dejestie kildinsaemien aajne giele maam jeenjebh goh barre gille akt fuelhkieh annje soptsesteminie. Gille almetjh barre mah tersaemien maehtie h j̄ih akkalasaemien jis gierehtovveminie. (Saemien gielegaaltije u.á.)

Noerhte-, julev- j̄ih áarjelsaemien byjjes giehl Nöörjesne. Dah golme giehl dan ávteste ööhpehtimmiegiehl maanajgiertine skuvline. Jeatjah aaj golme giehl mah Nöörjese govlesuvvie h – dah jis pitesaemien, ubmejesaemien j̄ih luvliesaemien. (Todal 2019.) Saemiengiele soemenugrijen gielegieregisnie, dovne soemengielen j̄ih ungrijengielen lihke. Soemenugrijen giehl Saepmesne soptsestie h, Uraalendajven sisnjelen j̄ih dan aaj luvlelen. Dan ávteste dam saemiengiele jeatjah gieledáehkesne gáávnese goh indoeuropeen giehl daennie Europesne, barre goh daaroen, englaantengiele j̄ih tyskegiele. Destie dam jis dan stoere joekehtassh saemiengieleste daaroengielese, j̄ih dovne badth saemiengieleste mábpan dah gielejoekehtassh naa stoere. Akten gielen soptsestájjah maehtie h naa hijvenligke goerkesadtedh baaltegielen soptsestájajgujmie, men sagke geervebe gujht áarjelsaemien j̄ih noerhtesaemien gaskem.

Aadtjetje moeneme giehl joe koen noere tjaelemegiehl. Histovrijen tjirrh barre njaalmh-gieletradisjovnh dah mah gielem guadteme, j̄ih giehl jis boelveste boelvese jáhteme dej soptsestimmievuekiej j̄ih njaalmh-mahtoerpievievekiej baakt. Saemien tjaelemegiehl 1600-láhkoe h j̄ih 1700-láhkoe joe tjuedtjelin dillie goh voestes tjaalegh saemien tjaalasovvin dej baaletje tjaelemevuekiej mietie. Dehtie gietjeste jeenjebh riektestjaelemevuekie h gáávnese. Daaletje noerhte-, julev- j̄ih áarjelsaemien tjaelemegiehl dáhkassjovvin 1970- j̄ih 1980-láhkoe, j̄ih mænngan dah saemien tjaaleldh teeksth dejnie gieline læssanamme. Mubpiej saemiengiele tjaelemegiehl eevre orre, ij gænnah gaajhki saemiengiele naan tjaelemegiele. Kildinsaemien tjaelemevuekie 1970-láhkoe ávtelen

joe átnosne orreme, ihkie alfabeete dorjesovvi 1990-låhkoen. Enaresaemien ortografijem dâhkasjehtin jaepien 1996, man daaletje alfabeete jaepien 2004 dâhkasjovvi. Russlaantesne kyrillijes bokstaavh kildinsaemien tjaelemevukesne nuhtjelgin mejtie átnose veeltin jaepien 1987, tersaemien jih akkalasaemien jis ij Leah annje naan tjaelemevukie. Orremes normeerdh tjaelemevukieh mah daan raajan dâhkasjovveme Leah ubmejesaemien ortografije jaepeste 2016 jih pitesaemien ortografije jaepeste 2019. (Saemien gielegaalitje u.å.)

Guektien- jih gelliengielesvoete jih gieleávtanimmie

Gellie saemienmaanah guektien- jallh gelliengieles, jih dah jis ávtanieh jih gielem lierieh gellieligke. Sïejhme ahte guektiengieles maanaj gieles, dovne dej goerkese jih aareh gieleproduksjovne, ij seammaligke ávtentjallh seamma aejkien gænnah (De Houwer 2021: 21), buerebh máedtieleejne jallh gellieleejns ávtelmaahtoj mietie. Muvhti saemienmaanaj saemien nennebe gieles, jih gellie maanaj jis daaroen nennebe. Gellie saemien fuelhkine dovne saemien jih daaroen hïejmegïeline, jih muvth saemienmaanah gööktine saemiengïeline byjjenieh – disse lissine nöörjen-, sveerjen- jih/jallh soemiengïeline. Gallesh mah saemiengielem eah maehtieh gan, jih mubpieh jis mah gielem liereminie.

Sosijaale ektievoeth jih seabradahke gusnie maana jielieminie – gieleávtanimmiem stuvrehtieh, vuesiehtæmman mejtie saemiengiele seabradahken áejviegiele jallh unnebelåhkoengiele. Ihkie saemien luvnije dovne hïejmegïeline jih seabradahken (byjresken) jienebelåhkoengïeline, dellie tsiehkïe læjhkan dejtie jeatjahleejne goh daaroengieles maanide, juktie saemiengïeli jeatjah eaktoeh, vaenie vierhtieh jih raammah gielen ávteste. Vuesiehtæmman Leah learoeverhtijste vaenie, maanajgiertefaaeldahkh, lohkehtæjjah jih maanajgiertebarkijh aaj faeties.

Maanajgiertebarkijdie jih jeatjabidie mah gieline berkïeh, dejtie vihkele maanaj gieleávtanimmiem vihtesjidh jih faagegielem nuhtjedh mij viehkine maahta gieleávtanimmiem goerehtidh jih buerkiestidh. (Høigård 2019: 80–81). Aareh gieleávtanimmesne maanah gielem lierieh naa seammaligke – ihkie maana aktine vuj máedtine gieline áahpeneminie. Gosse guektien- jih gelliengieles maanah gielem liereminie, dellie seamma áesieh dejtie gieles- jih kognitijve systeemijste mah ávteneminie goh aktengieles maanaj. (Egeberg 2016: 57.) Guektien- jih gelliengieles maanah hov varke vuaptan sjidtieh gielen haemide. Gosse maana gelliengieles, dellie aarehke gielide haarjene jih aarehke gielejoehtassh vuepteste. Naemhtie gielen haemiem aejhtsieh. Gielen haemiem maahta máedtieleejne vueptiestidh, gieletjoejjiste, sojjehtimmijste, baakoehaemijste jallh

raajesijstie. Mubpiegumie govlesadteminie gaavnedeminie, maana daejtie gielesysteemide leara. Maanan daerpiesvoete guarkedh jih maectedh soptsestidh jih daate maanam madtjeldahta gielem lieredh.

Maanajgiertebarkijidie jih SAÖÖ:n barkijidie maahta nuhtege maahtoem nuhtjedh maanajgielen bijre jih guektiengielesvuajnoeraedteste vuartasjidh guktie maahta dejtie sjiehtehtidh jih numhtie maanaj gieleåvtanimmiem goeredh. Gielejoekehtassh tjuaara krööhkestidh. Vuesiehtæmman daaroengielen jeenjeh aktenlihtses baakoeh, saemien jeenjemes guektienlihtsesbaakoeh jih gukkehbaakoeh jeatjah deadtoevinie jallh lihtsigumie. Hijven lea maanajgiertebarkijidie jih jeatjah barkijidie mah maanajgumie berkieh maectedh gielide joekehtidh jih gielejoekehtasside damtijidh jis buektiehtidh daejredh mij lea siejhme gieleåvtanimmie guektiengieles maanide jih mah jis dah gieletsagkesh jallh gielehaestemh.

Gielesysteemeliere

Maana joe aalka vokaliseeredh gosse asken båeries, jaepiebielien mænngan jeenje-jeenjebeh gieletjoejh maahta mah dennie gieleseabradahkesne Leah, ihkie maana aktengieles jallh guektiengieles. Jeatjahleejns tjoejh mah gielesne eah Leah jallh gielh mejtie ij maana govlgan, dah gaarvanieh. Annetji dle vokaliseereme åvtene jih maana balterdimmielihtsigumie aalka, man akte konsonaante jih akte vokaale. Gosse maana gille gieletjoejh maahta, dellie aalka eejhtegåbpojde heeredh jih dle tjoejesekveenside mubpesth jeahta jih debpelen dahka baakojde aaj mejtie joe damta. Aareh gieleåvtanimmesne ij badth tjielke soptsesth, vuesehte gujht læjhkan maana joe gieletjoejh systematiseereminie jih jijtse ietniengielen gieletjoejide damtije. Daate åvtanimmie dorje guktie maana aalka lieredh magkeres gieletjoeje maahta baakoen aalkovetjoejine, guktie dejtie ikte biejedh jih guktie dejtie nuhtjedh. Annetji doeka maana fonemsysteemide (tjoejesysteemem) leara jih guktie dejtie jiehtedh. Duebpelen jis guektiengieles maanah gielide aelkieh joekehtidh, daate lea åesie dehtie fonologijes åvtanimmeste. (De Houwer 2021; Høigård 2019: 81–84.)

Gelline gieline lea siejhme maana gieletjoejide aelhkiedahta jih baakoeh tjoejh åenemde, naemhtie jis dovne akten- jih guektiengieles maanah. Guektiengieles maanide daah fonologijes prosessh maectieh geerve daejredh gåabpam gielem sliedtemaana utnieminie. (De Houwer 2021.) Siejhme vuekie jiehtemem aelhkiedehtedh lea gieletjoejh laehpedh, aktem tjoejem mubpine målsodh, tjoejem lissiemdih jih tjoeji öörnegem jeatjahtehtedh baakoen sisnie. Nimhtie maahta ‘ieddne’ sjidtedh ‘ienne’, ‘bårråt’ sjidtedh ‘båjjåt’ jih ‘páhper’ jis ‘pápej’. (Baal 2020: 60). Læjhkan, ihkie maana naemhtie aelhkiedahta, ij Leah gujht maanan dan diete båastoeh

gïeleåvtanimmie. Maanan kaanna stuerebe daerpiesvoete govlesadtedh jïh daerpiesvoete stuerebe baakoeveahkese, mij barre daejrehteminie ij maana dalleggh lierh guktie galka jiehtedh. Sïejhme tjoejh mah geerve jiehtedh leah vuesiehtæmman plosijvi tjoejemem joekehtidh, barre goh /b/ jïh /p/. Plosijvh aaj maehtieh maanajgielesne molsesalledh, barre goh aalkovetjoeje /d/ maahta bætedh dan sæjjan goh /g/ baakosne *girdde*. Tremulaante /r/ aaj haestemes tjoje maam maanah seente lierieh, jïh dan sæjjan daamtaj govloe /l/ jallh /j/, nimhtie goh baakosne *rieban*: /rieþan/→/jieþan/ (Pulk 2019: 39).

Dotkemebarkoe noerhtesaemien voestegïeles maanaj tjojedarjoemistie vuesiehti ahte njieljen jaepien bæries maanah lin jeenjemassem konsonaantijste liereme, jalhts eah lin frikatijvide /θ, ð, s, ʃ/, <þ, ð, s, ʃ>, affrikaatide /ts dz, dʒ/, <c z, ʒ>, nasalide /p/, <nj>, tremulaantide /r/, <r>, jïh dam lateraale approksimaantem /ʎ/, <lj>. Dïsse lissine lin stoere åesiem diftongijste aaj liereme, dovne badth jeenjemes konsonaantetjomphe barre goh /sk, sn, sp, st/ baakoen voestes tjoejine. Jeatjah konsonaantetjomphe baakoej gaskah lin /rəv, uj, urr, uss/. Konsonaantide mej göökte segmeenth maanah varkebe lierin goh dejtie konsonaantetjompide mej golme. Dotkemearthikelen maanah aaj aelhkiedehtemeprosesh utnin barre goh assimilasjovnem, gogka jeatjah tjoje båata sæjjan tjaanga, dam jis daamtaj darjoejin buektiehtidh dam /r/ gervedh. Jarngekonsonaantide mej golme segmeenth aaj åeniemdin, barre goh noerhtesaemienbaakosne *skálžžut* mestie /l/ gaarvene: /skaaldʒtʃuht/→/skaadʒtʃuht/. (Pulk 2019.) Julevsaemiengïeleste vuesiehtimmie lij aalkovekonsonaante /str/ baakosne <stráddu> åeniemdin guktie sjïditi /st/ jallh barre /t/.

Minngelen gosse maanan baakoeveahka stuerebe sjædta jïh altese maahtoe åvtene guktie tjoejide jiehtedh, dellie maanese goerkesh bætieh baakoedeajvomen jïh baakoestruktuvren bëjre. Internasjonale dotkeme vuesehte stoere joekehtassh man tïjjen maana gielen sojjehtimmiesysteemem liereminie. Maanah daamtaj substantijvide voestegh lierieh, åvtelen goh veerbide jïh adjektijvide åtnose vaeltieh. (Høigård 2019: 96). Gielh, barre goh saemiengïelh, mej veljies sojjehtimmie- jïh seerkemesysteemh, maanah varkebe lierieh. Mij akt mij tjarke joekehtadta daaroengïeleste leah dah saemiengïeli frekveente sojjehtimmiegietjieh, veerbesojjehtimmie persovni mietie gusnie eeremes guektientaale (månnoeh, dåtnoeh, dah guaktah) joekehtadta daaroengïeleste. Dovne substantijvi kaasusesysteme alvas geerve. Vuesiehtæmman julevsaemien baakoe *goachte* maahta måedtien kaasusen mietie sojjesovvedh. Nominatijvese genitijvese lissine, dellie ovmessie kaasusi mietie sojjesuvvieh mejtie lea gåetesne (*goaden*), gåeteste båata (*goades*), gåatan vaadtsa (*goahtáj*) jallh gåetine (*gådijn*). Daej leah sjïere sojjehtimmiegietjieh, jïh vueptesth dennie voestes jïh mubpene lihtsesne vokaalh mah jorkesieh jïh jarngekonsonaanth aaj mah

molsestellieh. Vihkele damtedh jih krööhkestidh dah saemiengïeli grammatihkejoekehtassh. Vuesiehtæmman Leah noerhte- jih julevsaemien gieli gietjeh jih graademolsemeysteeme gusnie veerbi jih substantijvi jarngekonsonaanth molsestellieh. Åarjelsaemien jis gietjeh, tjojemolseme jih vokaalejorkesimmie jis mejtie tjuara vihtesjidh.

Dotkeme noerhtesaemien voestesgiëles giëleliëremen bijre vuesehthe maanah voestegh lekseemh lierieh, jih aalkoëvistie barre aktem morfologijes haemiem nuhtjeh dehtie sijjen liëreme lekseemeste. Vuesiehtæmman dle maahta maana noerhtesaemien nuhtjedh dam veerbem *addit* barre imperatijvehaemesne *atte*. Annetji doeka maana jeenjebh morfologijes haemieh daarpesje gosse baakoeveahka stoere-stuerebe sjædta jih baakoesojjehtimmien njoelkedassh liëreminie. (Ijäs 2009: 54.) Vuesiehtæmman dle maana veerbem sojjehte persovni taali mietie, dej njoelkedassi mietie mejtie maana jïjtje liëreme. Dennie miëresne jih dennie maanan sojjehtimmieåvtanimmesne, dellie maana daajra baakojde galka sojjehtidh, ihkie ij gujht maana annje gaajhkide sojjehtimmienjoelkedasside annje liëreme jih maana dan åvteste jïjtse njoelkedasside pryöveminie dagka gogka ij gaajhken æjkien gænnah eevre reakta sjïdth. Maana maahta jiehtedh ‘åroja’ gusnie stoerealmetje luvnije jeahteme ‘årruha’. (...) Miste sojjehtimmie læjhkan vuesehthe maana aktentaalem gellientaaleste joekehte. (Baal 2020: 60). Mubpie jis vuesiehtimmie gosse maana 3. persovnen sojjehtimmiehaemiem åtna gosse galka 1. persovnen sojjehtimmiehaemiem, barre goh noerhtesaemiengïelesne: *mun boahat*³ (Ijäs 2011). Gosse åarjelsaemien liërehtalleminie mubpiengïeline dle 3. persovnen preseensem jih infinitijvem aaj maehtieh nuhtjedh gogka ij galkh (Fjellheim 2007). Maana aelkieminie guarkedh magkeres dihte giëlen systeeme jih baakoe sojjehtimmiestruktuërem guara. Dagkerh baaajhtoeh sojjehtimmieh hov siejhme åesie dehtie maanan giëleåvtanimmeste. Noerhtesaemiengïeles⁴ maanaj giëleåvtanimmesne desnie substantijvi jih dovne veerbi åejviesojjehtimmiehaemieh joe liëreldh gosse maana golmen njieljen jaepien hedtie (Baal 2004; 2009; Ijäs 2009; 2011).

Maanaj voestes fraash Leah fraash aktene baakojne, ihkie maana stuerebem sisvegem beaja dan fraasese goh barre dam aktem baakoem. Annetji dle maana baakoeh göökti göökti tjåanghkan ektievoetine beaja, jih baakojde raajesinie gosse dihte guektien jaepien hedtie (Baal 2020: 60). Maanaj giëleanalyjse jis nemhtie ahte maana sagke jeenjebh baakoeh aalka raajesinie utnedh, jih dle njoelkedassh baakoeöörnegen bijre jïjtje dorje, jih dle dovne golmine baakojne kombineerie jih naemhtie dam jis jïjtse giëlenjoelkedassh vijremde. Dovne daaroen- jih saemiengïelesne siejhme maana darjomebaakoeh laahpa jih dle barre

³ Åarjelsaemien: *manne båata*

⁴ Ij dotkeme gååvnesh julev- jih åarjelsaemien giëleliëremen bijre.

leksikaalebaakoeh átna juktie dah dah baakoeh mejtie maana jïjtje dáájrehtalla jïh mejtie satne vihties sisvegem veadta (Høigård 2019: 98–102.). Mearan guektien jaepien maanetje ánehks fraash utnieminie mej göökte baakoeh, dellie njieljen jaepien maana guhkebh jiehtegh átna stuerebe sisveginie. Maana maadth-syntaktihks njoelkedass leara, ihkie eah leah sov seamma gellie goh stoerealmetjen. Govhten jaepien báeries maana sagke guhkebh jïh tjïelkebh jiehtegh, jïh dan joe jeenjebh syntaktihks njoelkedass sijjesne.

Guktie dáarjelidh jïh gieline barkedh maanajgiertesne jïh SAÖÖ:sne
Maanajgierte joekoen vihkeles gielereena saemien maanide, dihte hijven viehkine jeenje-jeenjebh maanah aelkieh saemiestidh jïh mestie nænnoes saemien gielbyjreskh sjidtieh bíjre jarkan. Maanajgierti gielbarkoe tjuara sjiehtehtovvedh geahken maanadáahkan. Mah maanadáehkie saemiengieles vuj daaroengieles? Mejtie maana tjuara gielim nænnoestidh jïh gorredidh vuj daaroengieleste saemiengielese málsodh? Abpe dam Nöörjem jïh Saemien dajvem saemiengiele unnebelåhkoengiele. Dotkeme vuesehte daerpies maanah gielim biesieh nuhtjedh dan iktesth jis maanah gelkieh buektiehtidh jïjtsh gielim evtiemdidh (Svonni 1993). Jis jeenjebh gielenuhtjih gelkieh sjidtedh jïh unnebelåhkoengielide buektiehtidh nænnoestidh, dle tjuara stinkes gielemodeellh átnose vaeltedh maanajgierti jïh skuvli gielőöhpehtæmman. Jis buerie gielilleldahkigujmie edtja læhkaskidh, tjuara unnebelåhkoengielem gaerhtedh jïh dam jis jaksá gosse saemiengielem baaja ööhpehtimmien áejviégieline árrodh jïh gaajhkene tsiehkesne átnelgidh. Nænnoes gielemodeelli illeldahkh unnebelåhkoengielide lea guektiengielesvoete jïh tjaelememaahtoe gööktene gielsesne, gielenasteme jïh gielogorredimmie. Stinkes gielemodeelle gujht gieliebiesiemodeelle, dihte stijvenligke maanajgiertide sjeahta gusnie maanah gie jï saemien hiejmegieline. Naemhtemes modeellesne lea ulmie saemiengielem lieredh jïh nænnoestidh, dam gieliebiesiem maahta tjirrehtidh ellies- jallh lehkieaejkien. Jeatjah stinkes modeelle lea gielogorredimmimodeelle, mejnie maanide lierehte mej saemien hiejmegieline jïh voestesgieline. Ulmie lea dellie gielim gorredidh jïh evtiemdidh. (Baker og Wright 2021; NOU 2016:18.)

Læhkaskimmie gielbarkoe maanajgierteste jïh skuvleste lea Elgå-prosjekte, man tjïrrh buektiehtin áarjelsaemien jealajehtedh goh stinkes gielemodeelline barkin – gieliebiesine, jïh dan baakt maanide saemiengielem lierehtidh. Maanajgiertesne saemiengieles maanadáehkie lij jïh desnie jeenjemasth barre saemiestin gaskemsh. Dej sjïere sijjie saemiengielese mij dej gielereenine sjidti. Goh maanah skuvlesne aelkiestin dellie jeenjine faagine saemien ööhpehteminie lin jïh numhtie dam maanide saemiengieles ööhpehtimmiebaalka sjidti (Todal 2007). Jon Todal Elgåese tjuvtjede jïh

gielebiesiemaanajgiertih áehpiedahta daennie áenehks lohkehtallemisnie:

<https://lohkanguovddas.no/se/samegiela-oahpahun/teavsttat-listtut-ja-eara-dokumeanttat/sprakbadsbarnehager>.

Mubpie læhkaskimmie gielebarkoe Enaaristie Soemeste jih enaarsaemien gielenastemistie, dillie goh dah gielebiesiem modeelline utnin maanajgiertesne jih skuvlesne mestie aaj hijven gieleilleldahkh sjïdtin (geahtjh Pasanen 2015). Todal (2007) jih Pasanen (2015) jïjtsh dotkemi tjïrrh vuesiehtægan tjïmkes gielebarkojste hov illeldahkh bætieh. Stuvrehte badth magkeres gielh veeljie maanajgiertesne soptsestidh, magkeres gielh maanah aeriebistie maehtieh jih magkeres gielh gâetesne govloeh. Tjuara vihtiesligke gielem veeljedh jih dagkerem gielem veeljedh mij maanese aevhkine sjædta jïjtse aarkebiejjien jih govlesadtemisnie. Govlesadtemisnie soptsestallemmisnie maanah dååjrehtellieh sijjieh fihkieh damedh guktie jïjtsh njaalmh-gielem maehtedh, jih gosse maanah gellene tsiehkesne jih konteekstesne biesieh saemiesticidh dellie gielese haarjanieh jih numhtie dam veljies gieline åahpenieh.

Stinkes gielemodeelle jih nænnoes saemiengieles maanajgiertesne – vâaromem dorje guktie aelhkebe saemiengieles oõhpehtimmiegieline utnedh skuvlesne. Jiermijes vuekie gujht guhkiesbaaletje perspektijveste ussjedicidh jih abpe oõhpehtimmiebaalkam ussjedicidh maanajgierteste jâarhkeskuvlen raajan gosse saemiengieles barkeminie maanajgiertesne jih SAÖÖ:sne. Dïhte dan åvteste saemiengieles maanajgiertesne gielemaahtoen vâaromem duvtele mij mænngan lohkeme- jih tjælemeåvtanimmiem jis stuvrehte gosse maana skuvlese bæata. Vijriebasse stuvrehte guktie maanan liereme jih goerkese mænngan sjïdtieh. Svonni (1993: 180) buerkeste man vihkele dejtie voestesgieles maanide gieles gellieligke jih daamtaj nuhtjelge åvtelen goh maana skuvlesne aelkeste. Mænngan dle muana; maanaj gieles jeatjah voestesgieles, dah aarehke daarpesjieh aelkedh dam saemiengieles lieredh jih dovne badth aaj gellene tsiehkesne åadtjodh soptsestidh. Dannasinie dam vihkele maana dovne vuajna, gåvla jih soptseste dam gielem gaajhken biejjien maanajgiertesne jih SAÖÖ:sne, jih maana aaj aarehke tjælemegieles åådtje haarjanidh guvviej, gærjaj jih plakaati baakt.

[Saemien maanajgiertih jih maanajgiertih saemien goevtesigujmie](#)

Jis saemien maanajgiertesne jallh goevtesisnie galka maanajdåehkien gieleåtnoem jeatjahtedh jallh gielem gorredidh, dellie nuhtege maanajgierte dennie gielebarkosne jïjtse eaktoeh jih soejkesjh åvtelbodti veartesje. Gyhtjellash mah dellie jarngesne: Magkere lea maanajdåehkie? Guktemes dïhte seabradahke? Mah almetjh maehtieh viehkine jih maam vuekide galka utnedh gieleulmide jaksedh? Aevhkine gujht aaj goerehtalledh magkeres

vierhtieh jaksoemieresne lihketjisnie jñh magkeres dah ålkoles eaktoeh. Hijven aaj jis maanajgierte vihties vuekien mietie barka guktie maanaj gieleåtnoem geehtestidh jñh goeredh, jñh nimhtie jis raerieh njoelkedassh hååkestidh mah abpe maanajgiertese sjiehteldahkesne.

Maanah eejnegen måedtieleejns gieledaltesisnie. Vihkele maanan gielemaadtegem damedh. Gåabpa maanan hiejmegiele? Mah daaroen, saemien vuj gåabpegh gielh? Dagke ledtjie gåalmede giele? Hijven aaj maanan gieleproduksjovnem goerehtidh. Mejtie akte giele nænnebe mubpeste? Mah maana saemien soptseste jñh mejtie guarkoe? Maana ij kaanna saemesth ihkie guarkoe, jñh dan åvteste barre daaroste mubpiej maanajgumie jñh barkijigumie? Gåæssie jñh gusnie saemien nuhtjie? Maana daaroen jñh saemien gielide mistie? Mij jeatjebe dan maanajdåehkien gielen muhteste – mah maanajgierte saemien seabradahkesne/dajvesne gååvnese gusnie saemien govloes dovne jeatjah aaj institusjovnine, barkoesijjine vuj astoen? Jis numhtie dellie maanajgierte jeenjebem dårjegem åådtje juktie saemien dovne govloe, vååjnoe jñh nuhtjelge maanajgierten ålkolen, mij maanaj gieleåtnoem stuvrehte dovne maanajgierten sisnjelen.

Maanajdåahkan tjuaara gieleulmide sjiehtehtidh. Jis maanah saemiengieles, dellie ulmie nænnoestidh jñh gielem gorredidh. Jis maanaj reseptijve saemien gielemaahoe jñh dan åvteste eah saemesth, men daaroestieh jñh seamma aejkien saemien guarkoeh, dellie ulmie gielem stuvrehtidh dan haaran guktie saemien aaj produktijve gieline sjædta. Produktijve giele – giele maam jijtje maahta soptsestidh jñh dovne badth guarkedh.

Jis maanaj gaskem numhtie dah daaroengielem saemiengieline mistieh jñh jis ulmie maanide saemiengieles åådtjodh olles daaroengiele dihte reerh, jallh jis maanajdåehkesne jeenjemasth daarosteminie ihkie dah maehtieh jñh guarkoeh saemiengielem, dellie hijven haestemem tjielkesligke dåastoehdidh jñh dan mietie ulmieh hååkestidh mah dovne barkijidie jñh maanide tjielke. Vihkele badth eejhtegåbpoejgumie govlesadtedh åådtjodh daejredh mah vuartoeh dej Leah maanaj gieleööhpehtæmman. Eejhtegedåehkesne maahta joekehtadtedh maam sijjieh vuertieminie maanaj gieleööhpehtimmeste jñh saemien gieleåvtanimmien ulmijste.

Maanajgiertebarkijidie Leah tjielke barkoevuekieh vihkele maanaj baakoeveahkam stueriemdidh jñh guktie saemiengiele dihte mij maanaj gieline dennie maanajgiertesne. Gaajhkh barkijh tjuerieh seamma vuekien mietie barkedh guktie maanide tjielke sjædta gåabpam gielem soptsestidh. Vihkele maanide meatan vaeltedh dagkeres gielebarkose gusnie daejtie gieleulmide edtjeh hammoedidh. Maanide maahta dårjelen jñh skreejrehten saemien soptsestehtedh ij goh dallah reektedh jis maana daaroste. Jis maana daaroen baakoeh jallh raajesh veeljie, vedtieh disse saemien baakojde jñh raajesidie jñh jiehtieh mubpesth. Jeatjah

vuekie gujht maanaj stáákedimmesne meatan árrodh jñh naemhtie pryövedh güeleátnoem saemiengielese málsodh jñh dan vuekien mietie maanide baakoeh vedtedh mejtie stáákedimmesne daarpesjieh. Dagkeri veajkoej badth tjuara maanaj jñjtjemieriedimmiem jñh sosijaale gaskestallemem krööhkestidh.

Læjhkan, jis vuajna daerpies daaroengielese aaj sijjiem vedtedh edtjeh maanah jearsoe domtedh jallh riektes háksoen diete, dellie dam jis tjuara tjuevtedh tjíelke ulmiej- jñh raastigujmie olles daaroen aelkieh reeredh, men saemiengiele díhte mij govlesadtemen güeline sjædta. Dam jis maahta buektiehtidh jis güelesovnh vaalta viehkine. Baajh naan sjíere sijjiem jallh aejkíem gáessie daaroen maehtieh nuhtjedh, jallh utnieh jeatjah gaertjiemdimmie vuekieh guktie daaroengielese sjíehtehtidh maanajgíertesne. Vuesiehtimmie güelesovnigujmie veedtjesovveme prosjeektete “Rádnastallam” jñh mij nuhtjesovveme lea julevsaemien maanajgíertesne Vuonak mánájároj, desnie gidtjh gaertjiemdimmie sov nah darjoejin gusnie maanah áadtjoejin daaroen soptsestidh jis daerpies. Illeldahkijste mænngan váájni ij lij dagkeres güelesovne vielie daerpies goh maanah jñjtjh eelkin saemien nuhtjedh daaroengíelesovni álkoli. Maanah jearsoe sjídteme jñh guarkajin ulmie lij saemiestidh. Naemhtemes güelebarkosne dah læhkaskin maanaj güelem produktijve güeline jarkelidh. (Kintel, Mikkelsen & Mikkelsen 2013; Andersen 2021).

Maanajdáehkine gusnie maanaj güelemaahtoeh joekehtedtieh, tjuara barkedh dovne dej maanajgujmie güeh saemien líereminie, men aaj maanide mujhtedh güeh joe aeriebistie saemien maehtieh – edtjeh dah aaj jñjtsh saemiengíelem gorredidh jñh evtiemdidh. Daejtie maanide aaj vihties güeleareenh jñh raammah aevhkine olles daaroen dam saemien güeleareenam aelkieh reeredh. Baakoeh jiehtegh líeredh vihkele. Baakoeveahka ávtene gosse maanan güele ávtene, maana baakoeh mojhtesasse beaja jis áádtje haarjanidh güelem nuhtjedh. Jiehtegh maana vijrebe guarkoe jñh mojhtesasse systematiserie guktie baakoeh guarkedh. Annetji dle maana baakoen sisvegíste vielie leara gosse áádtje vielie líerehtalledh jñh dáájrehtalledh. Saemiengíeli veljies sojjehtimmiesysteemi diete lea vihkele gellie baakoehaemíeh utnedh, dellie maana soptsestalleemisnie leara dah sojjehtimmíestruktuvrh jñh guktie baakojde raajesisnie átnose vaeltedh. Beajjetje darjomes maahta veerbi voestespersovnide vuaptastehtedh, jallh jis edtja substantijvi gellientaalide líerehtidh – dellie maahta dejtie maanide ohtjebe dáehkiej síjse juekedh jñh stáámeden líerehtidh guktie akten- jñh gellientaalem joekehtidh. Ulmie gujht maanide dejtie sojjehtimmide vuaptastehtedh jñh aarkebeajjetje govlesadtemisnie dejtie utnedh.

Muvhti maanajgíerti jñh SAÖÖ:i lea güelesoejkesje gusnie barkoevuekieh, sisvege jñh ulmieh ávtese báetieh. Naemhtemes güelesoejkesjh maehtieh hijven viehkine jñh dáarjeginie

gïelebarkoem stuvrehtidh barkiji gaskem. Maanajgierten/SAÖÖ:n gïelesoejkesjem jïh gïeleulmide hijven eejhtegidie aaj juekiestidh – åadtjoeh dah aaj gïelebarkosne meatan. Naemhtie dam aktesivyöki barkedh jïh dagkeres barkojne sjædta mejnie eejhtegh aaj maehtieh viehkine gåetesne.

Jeatjah maanajgiertth gusnie saemien maanah

Jeatjah maanajgiertth gusnie saemien maanah, dah Leah jïh byöroeh vihkeles saemien gïeleareenh maanide. Dejnïe maanajgiertine dovne maanah gie j saemien hïejmegïeline jïh maanah gie ij saemien hïejmegïeline. Maanajgierte dagkeri veajkoej aajne saemien gïeleareenine sjædta maanaj lihkesdajvesne. Dejnïe maanajgiertine jïh SAÖÖ:ine nuhtege maanaj gïelemaatdegem damtedh, maam gïelem soptsestieh jïh man veele gïelem maehtieh. Maanajgiertesne sããjhtoeh maanah gie j geahkh saemiengïelh, vuesiehtæmman muvhth maanah mah åarjelsaemien soptsestieh jïh mubpieh jis mah noerhtesaemien. Ij Leah gænnah sveeki maanaj muvhthene göökte saemiengïelh. Maanide jïh barkijidie gujht hijven jeatjah saemiengïeligujmie åahpanadtedh, dellie maanah lïerïeh jeenjebh saemiengïelh gååvnesieh. Saemien fuelhkieh jïh sleakth daamtaj naa stoere, jïh dan åvteste naa sïejhme aktene sleaktesne tjeajne maehtieh göökte golme saemiengïelh soptsestidh, jïh gelline fuelhkine dovne gellie gaptah maehtieh saemiendajven måedtede lehkeste båetedh. Dagkeri veajkoej sããjhtoe jeenjebi gaptajgujmie åahpanadtedh goh dah mah maanajgierten/SAÖÖ:n jïjtse lihkesdajveste. Gubpene jïh mennie gïeledajvesne maanajgierte/SAÖÖ? Mah noerhtene noerhtesaemien gïeledajvesne, Noerhtelaantesne julevsæmïen gïeledajvesne vuj mejtïe Noerhtelaantesne, Trøndelaagesne jïh sïslaantesne åarjelsaemien gïeledajvesne? Muvhth jis maanajgiertth dovletje saemien dajven ålkolen aaj, jïh dellie hijven mïeledh mah saemiengïelh maanajdåehkesne Leah.

Jeatjah maanajgiertine jïh SAÖÖ:ine maakta gïelebiesiemodeellem aaj goeredh. Muvhtene lehkesne daaroengïeles maanajgiertesne daamtaj barre ohtje maanajdåehkie mij galka saemiengïelefaaleldahkem åadtjodh. Gosse maanajgiertesne barre akte maana mij saemiengïelefaaleldahkem åadtje, dellie maanan jearsoevoetese jïh gaskesadtemasse vihkele maanajgierte maanan saemienkultuvrem jïh gïelem geehteste. Ij Leah goh maanan diædte saemiengïelem jeatjabidie ööhpehtidh jallh saemien kultuvreåesijste vuesiehtidh. Soptsestidie dam saemiengïelem maam maehtede. Vaeltede abpe maanajgiertem jallh maanajdåehkiem meatan saemienvoetese, utnede saemien daeverh jïh aath vååjnesisnie. Jis jeenjebh maanah giejtïe saemiengïelefaaleldahke, dellie hijven maanide tjöönghkedh akten seamma dåahkan. Gïelem jïh saemien sisvegem tjuara krööhkestidh jis galka mieriesoejkesji ulmide jaksedh.

Dam maahta öörnedh naan modeellen mietie gusnie v.g. lehkje tjjeste lea saemiengielesne. Maahta sjiehteles aejkiem jñh sijnem saemiengielese sjiehtehtidh, mij dle sårne gæssie jñh gusnie saemiesticdh. Maahta våhkojde biejjide juekiesticdh måedtien tjjeboelhkese. Muvhti biejjiej maahta aericdistie aeredsbiejjien raajan saemiengielesne. Dam badth sjiehtehtidh barkiji jñh vierhtiej mietie. Disse lissine maahta sjiere arenem saemiengielese tseegkedh lihke maanajgiertem jallh SAÖÖ:m, vuesiehtæmman ålkoearenem maam jñjtjh tseegkedh, preejregåctiem jallh derhviegåctiem maam saemienarenine veeljedh. Goerehtallemh vuesiehtieh buektehte bööremesligke saemiengieleaareenam tseegkedh gosse persovnen, tjjjen jñh sijnem mietie öörnie jñh gusnie saemiendåehkie åådtje raefesne årrodh (Elgåeste vuesiehtimmie, geahtjh Todal 2007). Naemhtie jis aaj maanide tjjelke sjædta man tjjjen biejjege saemiesticdh, giejjugjmie dah aktesne leah jñh gusnie. Dellie dam maahta hijven goevledh magkerh dah hillh lihketjiesnie gielen åvteste. Mah naan gielejarnge lihke man gielefaaleldahkh? Mejtie saemiensiebrie vuj jeatjah institusjovnh mah sijhtieh gielem bijjiemdidh vuj saemien ööhpehtidh? Mah ressursealmetjh gååvnesieh mejtie maahta maanajgierten gåajka bööredidh jñh mejjugjmie aktesne maahta dom daam darjoemassem tjirrehtidh?

Saemiengielem galka maanajgierten jñh SAÖÖ:n aarkebeajjan tjeeketidh. Saemiengielem lutnjedh jñh dam pryövedh vååjnesasse fihkedh aarkebeajjetje darjoemassine jñh govlesadtemisnie – lea gielen tseegkie däärjeginie abpe maanajgiertese jñh SAÖÖ:se. Maehtede guvvieh gævnoesticdh, baakoeh plakaath jñh tjåanghkojne åtnose vaeltedh gille akt saemien laavlomh – nimhtie abpe maanajgierte åådtje lieredh. Nuhtjede saemien baakoeh aarkebeajjetje darjoemassine, barre goh gåårvedimmesne byöpmedimmesne. Beapmoeh svarkeldahkh maehtieh stoere aevhkine jñh soptsestimie-aamhtesinie sjidtedh gieleaktiviteetesne, maanah gidtjh maehtieh jñjtjh meatan beapmoeh jurjiehtidh jñh dellie sjiehteles smaericdidh baakoeh jñh jiehtegi bijre. Gosse svarkelden aktesne tjahkesjeminie, dellie aelhkiesligke maanajugjmie soptsestalledh jñh viehkiehtidh saemiengielese målsodh jis maanah jeenjem daarosteminie. Gåårvedimmie aaj hijven gieleboelhkine sjeahta. Maanah gåårvedeminie, dle maanah daamtaj viehkiem daarpesjieh jñh mejstie hijven hillh sjidtieh dejugjmie soptsestalledh. Nuhtjede saemien jiehtegh dovne vaarjoeh jñh gåårvedimmien bijre, gævnoesticdie plakaath mesnie vaarjoeh jñh guvvieh.

SAÖÖ

Barre goh maanajgierte dellie SAÖÖ aaj vihkeles gielearenine (saemien) maanide, jñh vihkele aaj sijnem dam demtieh. Jis voerkesligke saemienvoetem SAÖÖ:sne lutnjie, dellie

maanah demtieh sijjeh barkijigujmie goerkesieh. Dotkeme vuesehte gieleåtnoe fuelhkien viedtji ålkoli jeenjem stuvrehte guktie saemien gieleåvtanimmie sjædta (Svonni 1993). SAÖÖ dan åvteste barre goh maanajgierte – vihkeles saemien gieleareena saemien maanide. SAÖÖ:sne maanah mah skuvleaalterisnie jih mah gieleåvtanimmesne guhkiebasse jakseme goh maanah mah annje maanajgiertesne. Juktie SAÖÖ:n maanah 1.–4. jaepietsiehkien skuvlemaanah, jih maanah giej sjiere daerpiesvoeth gaskem 1.–7. jaepietsiehkien, dellie måedtieleejns gielestimuleereme daerpies mah sijjen åvtanæmman jih aalterasse sjihteldahkesne.

SAÖÖ:h eah leah goh maanajgiertth naan saemien SAÖÖ:se jallh saemien suarkan juakeldh gan. Dïhte jis dorje ahte muvhtene SAÖÖ:sne, voestemes saemien dajvesne, kaanna naan saemienmaanah mej saemien ietningieline jih hiejmegieline mah saemien gieleareenem daarpesjeh dovne badth SAÖÖ:sne. Nimhtie dam SAÖÖ maahta viehkine; saemiengieles maanah biesieh jïjtsh saemiengielem evtiemdidh. Eevre vihkele desnie leah saemiestæjja barkijh mah maanide åvteguvvine sjïdtieh. Maanah dle maehtieh stoerealmetjigujmie soptsestidh jïjtsh ietningielem. Muvhtine SAÖÖ:ine sâåjhtoeh jeenjeh saemienmaanah, mubpine jis maehtieh jeenjebh jallh ij akte gænnah. Jis SAÖÖ:sne eah leah saemienmaanah, dellie læjhkan vihkele saemienvoetem jih saemien kultuvrem tjalmahtehtedh.

SAÖÖ:sne gusnie saemien maanah, desnie seamma vihkele goh maanajgiertine goerehtidh mah saemiengielide maanajdåehkesne gååvnesieh. Maahta akte jallh jeenjebh saemiengielh aktene seamma SAÖÖ:sne, jih maahta joekehtadtedh man veele maanah saemien soptsestieh jallh guarcoeh. Juktie vaenebh tæjmoech SAÖÖ:sne årroeh goh maanajgiertesne jih skuvlesne, dellie maahta nuhtege saemien gærjah jih vierhtieh utnedh vååjnesisnie, dïllesisnie. Saemiengielem maahta tjalmahtehtedh tsiegligujmie, guvviejgujmie jih jeatjah tjaalegigujmie SAÖÖ:n tjihtjelen bijre jarkan. Dan vuekien mietie dovne saemien maanah jih jeatjah maanah guarcoeh saemienvoete dajvesne gååvnese jih dan aaj aarvoe.

SAÖÖ:n mieriesoejkesje (Utdanningsdirektoratet 2021: 18) buerkeste saemien dajvine SAÖÖ galka jaepiesoejkesjem vierhtiedidh saemien jaepieboelhkikalenderen mietie jih numhtie sisvegem jih barkoevuekieh sjihtehtidh aerpievuekiemahtose jih jielemevuakan bijre jaepiem. Darjoemassh mejtie daase maahta viedtedh; saemien vætnoem, muerjebihkemem tjaktjege jallh guktie iebnh jeatjahleejne dijpedh, maanajgierten byjreskisnie minnedh jallh jeenjem olkene årrodh. Vaajesh goltelidh jih maanide saarnodh aaj maahta buerie vuekie saemien histovrieh, gielh jih aerpievuekieh feerhmedh. Jeatjah vuekie luvnije ressursealmetjh böoredidh mejtie estieh soptsestimmieboelhkem tjiirrehtidh.

Jurjiehtimmie aaj hijven darjoemasse saemien gielem jih sisvegem maanajgiertese ektiedidh jih mestie buerie smaeriedimmes aamhtesh sjidtieh. Gosse joekehth saemien beapmoeaerpievuekieh SAÖÖ:se meatan vaalta, *gaahkoeh* bäähkesjidh jallh *bearkoejoptsem* doeltehtidh, dovletje saemien beapmoeh – dellie buektehte nimhtie aaj saemien sisvegem SAÖÖ:sne tjalmahtetedh. Maanajgumie soptsestalleminie, dellie aaj maahta saemien raajesh jiehtegh vuaptastehtedh. Nimhtemes jiehtegh maahta tjöönghkedh ihkie eah leah SAÖÖ:sne naemhtemes gielesressursh daase; tjaelemesligke tjalmahtetedh jallh njaalmhligke. Nimhtie veljies gielem åtnose vaeltedh.

Dotkeme guektiengieles maanaj bijre vuesehte tjeahta badth gielem jeenjem soptsestidh jih gellene tsiehkesne jis buektiehtidh åadtjodh dovne buerie gieleåvtanimmiem jih aktijve saemiengielem (Svonni 1993). Daagka soptsestalleme jih govlesadtene jarngesne. SAÖÖ:sne maahta darjoemassi bijre soptsestidh, buerkiestidh maam darjoeminie, mejnie giehteleminie, maanam soptsestehtedh mearan maana stååkenen jallh dellie disse buerkiestidh mij sjidteminie. Gaajhke daate baakoeveahkam vijremde. Maanam voerkesligke bihkemdidh v.g. jiehtegh, jallh daamtaj mubpesth jiehtedh; maanide naa joekoen. Guvviej bijre, gærjaj jallh aktetjen bijre maahta soptsestalledh, jallh musihkem jih jielijeguvviem viehkine vaeltedh.

SAÖÖ:sne aaj aevhkine saemienvoetem aarkebeajjetje barkojde lissiemdidh. Vuesiehtæmman reakadimmiebiejjiej saemienligke laavlodh. Gåårvedeminie, maahta saemien baakoeh jih saemien darjoemassh utnedh mah gåårvedæmman veadtaldahkesne. Man jeenjem maanah jih barkijh saemesteminie gosse bætieh aereden jih åvtelen vuelkieh iehkedsbiejjien – stuvrehte man jeenjem saemien soptsestieh dennie SAÖÖ:sne.

Vierhtieuvtelassh

Saemien daeverh, spielh, gærjah jih aath nuhtege maanajgiertesne utnedh gosse edtja gielem jih kultuvrem tjalmahtetedh. Gærjah jih jeatjah learoevierhtieh gaavnede daehtie sæjroste www.aktene.no gustie aaj biésede dejtie löönedh.

Saemien gielearngi aaj ovmesse faaleldahkh jih vierhtieh. Govlehth gielearngem dov lihkesdajvesne, jallh goevlesth dej nehtesæjrosne raerieh åadtjodh mah vierhtieh jih råajvarimmieh sijjen. Daagka læstoem gaavnh gaajhkh Nöörjen gielearngijste: [Saemien gielearng - Saemiedigkie \(sametinget.no\)](http://sametinget.no).

Saemiedigkie prosjeektem juhteteminie SámOS «Samiske barn i nye pedagogiske rom» gusnie dah sijhtieh saemien maanajgiertestruktuvrem jeatjahtetedh, guktie edtja dovletje maahstoste juhtedh jih saemien ussjedimmievuekeste. Ulmie lea saemien

lierehtimmievuekieh maanajgiertese sjidtedehtedh. Lohkh vielie daesnie:

[Maanagierteprrosjekte Saemien maanah orre ektietjiehtjielinie \(SáMOS\) - Saemiedigkie \(sametinget.no\)](https://www.sametinget.no).

Vueleen muvth nuhtegs gielevierhtieh saemien gielebarkose dovne maanajgiertese jih SAÖÖ:se:

- Gieledarjomh MAGE:se noerhte-, julev- jih jaarjelsaemien (ÁGOR/ÁGÅR/MAGE):
 - Áarjelsaemien: https://ovttas.no/sma/girji_gieledarjomh-magese
 - Julevsaemien: https://ovttas.no/smj/girji_gielladajma-agarij
 - Noerhtesaemien: https://ovttas.no/girji_gielladoaimmat-agorii
- Plakaath, jielijeguvvieh jih spiehl domtesi bijre noerhte-, julev- jih jaarjelsaemien: https://ovttas.no/sma/dokumenta_domtesh
- Spiehl goh: guvviekáarhth dahkoeraajroste, rijme-lotto, ektiedimmes baakoeh, mov voestes lotto jih njeljiekáarhth spieledh. Noerhte- julev- jih jaarjelsaemien. <https://lohkanguovddas.no/sma/rijmelotto-mov-voestes-lotto>
- Gaptah jih jeatjah daeverh: https://ovttas.no/sma/filbma_feelemeveaskoe-maanagiertide
- Gærjetje “Samisk kulturforståelse i barnehager og skoler”. Daaroen gáavnese, noerhte- jih julevsaemien, jaarjelsaemien aaj bætiemisnie.
 - Noerhtesaemien/daaroen: https://lohkanguovddas.no/sites/default/files/page/attachments/samisk-kulturforstaelse-nordsamisknorsk-komprimert_2.pdf
 - Julevsaemien/daaroen: <https://lohkanguovddas.no/smj/samegiela-ahpadus/manajgardde/girjasj-same-kultuvrradadjadus-manajgardijn-ja-skavlajn>
- Gærja *Samiske stemmer i barnehagen* maam Fønnebø, Swart jih Jernberg (2021) tjaaleme: <https://www.cappelendamm.no/samiske-stemmer-i-barnehagen-9788202664619>
- Bravo-stååkedimmie noerhte-, julev- jih jaarjelsaemien: <https://www.bravoleken.no/produkter/bravo-kickstart-samisk>
- Snakkepakken samisk: <https://www.snakkepakken.no/produkt/snakkepakken-samisk/>

- Polylino, digitaale dirrege mesnie lohkeldeh gærjah noerhtesaemien jih áarjelsaemien: <https://www.ilteducation.no/tools/polylino-barnehage/>

Gærjah maahta ástedh sáemies gærjabertiji luvhtie, barre goh:

- Davvi Girji: <https://shop.davvi.no/>
- ForfatternesForlag: <http://calliidlagadus.org/web/?giella1=nor>
- Idut: <https://www.idut.no/>

Tjaaleldahkelæstoe

- Andersen, Birgit 2021: Vuonak sámemáná – den lulesamiske barnehagen «fra fjorden». – Bente Fønnebø, Anne Lise Johnsen Swart og Unni Jernberg (red.), *Samiske stemmer i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 200–216.
- Baal, Berit Anne Bals 2004: *The acquisition of grade alternation in North Saami*. Nordlyd 32.1:1–27.
- Baal, Berit Anne Bals 2009: Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgielas. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), *Sáhkavuorui sáhkkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 42–53.
- Baal, Berit Anne Bals 2020: Jiednadibme, báhkoadnem ja gárgadisdahkam. *Gielladájma ÁGÁRIJ. Árra giellaávddánime registrerim – bæjválasj aktan dájman*. Sáme láhkámguovdásj/Nasjonalt senter for samisk i opplæringa. Karasjok: Davvi Girji.
- Baker, Colin & Wrights, Wayne E. 2021: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bilingual Education & Bilingualism: 127. Bristol: Multilingual Matters. Blue Ridge Summit.
- Barnehageloven 2005: *Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64)*. Lovdata. Veedtjesovveme: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64#KAPITTEL_1
- Barne- og familiedepartementet 2003: *FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen)*. Veedtjesovveme: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- De Houwer, Annick 2021: *Bilingual Development in Childhood* (Elements in Child Development). Cambridge: Cambridge University Press.
- Egeberg, Espen 2016: *Flere språk–flere muligheter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Fjellheim, Elin 2007: *Morfologisk utvikling i sørsamisk L2-tilegnelse*. D-oppsett, Umeå universitet.
- Høigård, Anne 2019: *Barns språkutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ijäs, Johanna Johansen 2009: Mun válddá dán – Giellaočcodeaddji máná ovdemus árramorfologalaš vearbasojahanvuogit. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), *Sáhkavuorui sáhkkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 54–69.
- Ijäs, Johanna Johansen 2011: *Davvisámegiela finihitta vearbahámiid sojahanvuogádaga očcodeapmi vuollel golmmajahkásaš máná gielas*. Kárásjohka: Davvi Girji.

- Kintel, Ingrid & Mikkelsen, Inga & Mikkelsen, Mathias 2013: Rádnastallama ájnna njuolgadus le sámástit!. – *Bárjás 2013. Luotta - sáme oahppása ja dálusj bátsadisá*. Árran julevsáme guovdásj. 6–13.
- NOU 2016:18: *Hjertespråket*. Veedtjesovveme: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/?ch=1>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61)* Lovdata. Veedtjesovveme: <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'*. *Inarinsaamen kielen Revitalisaatio [Morgen og dagslys'. Revitalisering av inarisamisk]*. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pulk, Marit Inger M. 2019: *Språklydproduksjon hos nordsamiske fireåringer*. Masteroppgave. Nord Universitet.
- Saemien Gielegaaltije u.å.: Informasjon om de samiske språkene. Veedtjesovveme: <https://www.giella.org/about-sami>
- Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska : en undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå: s.n.
- Todal, Jon 2007: *Samisk språk i Svahken Sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. – *Dieđut*, 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 147–158.
- Todal, Jon 2019: Samisk språk i Noreg. Samiske veivisere. Veedtjesovveme: <https://samiskeveivisere.no/article/samisk-sprak-i-noreg/>
- Utdanningsdirektoratet 2017: *Rammeplan for barnehagen*. Veedtjesovveme: <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>
[Åarjelsaemien: [Maanagierten mieriesoejkesje](#)]
- Utdanningsdirektoratet 2021: *Rammeplan for SFO*. Veedtjesovveme: <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>
[Åarjelsaemien: [SAÖ:en mieriesoejkesje](#)]

Baakoelæstoe

aarvoe	verdi
aelhkiedehtedh	forenkle
astoe	her brukt om: fritid
baakoeveahka	ordforråd
balterdimmielhtsh	bablestavelser
biesedh	her brukt om: å ha mulighet

daejriehtidh	antype, bety
dagkeri veajkoej	i slike tilfeller
dam	her også brukt som partikkel, feks. <i>destie dam</i>
deadtove	trykk
debpelen dahka	omtrentlig
dillesisnie	innen rekkevidde
duvtelidh	støtte opp
eaktoe	forutsetning, vilkår
feerhmedh	omfatte
geahkh	hver (ubestemt pronomen)
gelliengieles	flerspråklig (adj.)
gieletsagkese	språkspærre
gieleåvtanimmie	språkutvikling
govlesovvedh	høre til (med illativ)
graademolsemesysteeme	stadievekslingsystem (i nordsamisk)
guektiengielesvuajnoeraedtie	tospråkligheitsperspektiv
guhkiesbaaletje	langsiktig (adj.)
haestemes	utfordrende (adj.)
hååkestidh	ordne, stelle i stand
jaepiebielie	halvår
jaksoemieresne	innen rekkevide
jarngekonsonaanth	stammekonsonanter (i nordsamisk)
jijtjemieriedimmie	selvbestemmelse
joehtasse	forskjell
jorkesidh	endres, bli forandret
juakeldh	delt (som attr. eller pred.)
lehkieaejkie	halvtid
lihkesdajve	nærrområde
lihtse	stavelse
lihtses	stavelser (adj.)
lohkehtalleme	foredrag
luvnije	kondisjonalis av <i>lea</i> - verbet, her: 3.p.sg.
moenesovvedh	nevnes, bli nevnt
molsestalledh	skiftes om
mubpesth jiehtedh	repetere
muhteste	i forhold til (postp.)
njaalmh-gieles	muntligspråk
njaalmh-ligke	muntlig (adv.)
normeereldh	normert (som attr. eller pred.)
nuhtjelgidh	anvendes, bli brukt
soemenugrijen	finskugrisk
stuvrehtidh	påvirke
tjalmahtehtedh	gjøre oppmerksom på, gjøre synlig
tjoejemolseme	omlyd
ungrijengieles	ungarsk
voerkesligke	bevisst (adv.)
vokaalejorkesimmie	vokalendring
vuartoe	forventning
vuesiehtæmman	for eksempel